

МИКОЛА ПЕТРОВСЬКИЙ

ЧИ ІСНУВАЛА НА УКРАЇНІ ВЛАСНА МОНЕТА ЗА ЧАСІВ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

В праці проф. М. Є. Слабченка „Организация хозяйства Украины от Хмельниччины до мировой войны“¹⁾ в т. III, присвяченому нарисам торгівлі й торговельного капіталу в XVII—XVIII вв., декілька сторінок уділено й питанню про існування власної української монети в XVII—XVIII вв. Там проф. Слабченко вказує, що „по московским сведениям от 1649 г., „в Чигирине учинил Богданъ Хмельницкій мынзу (=монетный двор) и денги дѣлаются, а на тѣхъ денгахъ на одной сторонѣ мечъ, а на другой сторонѣ ево Богданово имя“²⁾, й при цьому посилається на „Акты Южной и Западной России“ т. III, с. 408 й далі каже, що „Московские представители были очень осторожными наблюдателями и не стали бы обращать внимания на явление, которое не имело бы практического и большого интереса“. Й потім каже, що, як видно, ці спроби Богдана не мали особливого успіху—бо й потім українським урядовим колам прийшлося знов вирішати питання про грошову систему³⁾. З приводу цього висновку проф. Слабченка виступив В. Шугаєвський, який заперечував існування окремої української монети за Б. Хмельницького. Признаючи, що вищепитована звістка московських представників мається дійсно в „Актах Ю. и З. Р.“, В. Шугаєвський каже, що далі в „Актах“ „нема матеріалів, що нищили-б, або хоч обмежували значіння наведених відомостей“⁴⁾, й далі, як аргумент свого висновку, що української монети за Б. Хмельницького не існувало—вказує, що до цього часу в знайдених монетних кладах немає ні одної монети Б. Хмельницького й що „трудно припустити, щоб Б. Хмельницький р. 1649, ще зовсім не маючи широких державних замислів, міг наважитись узурпувати право, що належало тільки королеві, підданям якого Хмельницький тоді себе вважав“, й що московські представники, „хоч і були вони дуже обережними спостерігачами, але цього разу помилились і перенесли до Москви невірну чутку“⁵⁾. Правда, аргументи В. Шугаєвського, на мій погляд, не являються перекональними для його висновку, бо з того, що не знайдено до цього часу Богданових грошей—не можливо відкинути їх існування, як це вказав в своїй відповіді Шугаєвському й проф. М. Слабченко, хоч порівняння, які наводить для ілюстрації свого аргументу проф. Слабченко, на мій погляд, не підходять для даного випадку⁶⁾. Від-

1) Одесса, 1923. 2) Op. cit., с. 106. 3) Ibid.

4) В. Шугаєвський.—До питання про грошовий обіг на Україні в XVII віці, Науковий Збірник за рік 1924, т. XIX, с. 56—57.

5) Ibid.

6) Як приклад речей, які безумовно існували, але до нас не дійшли, проф. Слабченко вказує на особливі паперові гроші, які 1921—22 рр. існували в передмістях Одеси, й на „трихвості ксшкі“, якими поміщики били кріпаків і які зняряддя зникли після 1861 р. (М. Слабченко—„Чи була в Гетьманщині своя монета“.

кидаючи аргумент Шугаєвського про ненаходження до цього часу грошей Б. Хмельницького, як безпідставний—проф. Слабченко, на підставі вищепитованої московської звістки, знов каже, що українські гроші за Б. Хмельницького „в дійсності були“¹⁾. Що-ж торкається того аргументу Шугаєвського, що Богдан не мав 1649 р. широких державних замислів—з цим поглядом я теж не можу погодитись, бо низка сучасних тому часу даних свідчить зовсім про інші настрої й наміри Богдана²⁾. Розбираючи-ж питання, чи існувала українська монета за Б. Хмельницького—й проф. М. Слабченко й В. Шугаєвський не звернули зовсім уваги на саме джерело тої єдиної звістки, яку дали московські представники про цю українську монету, а також і на інші деякі сучасні цьому факти й події, з яких теж можливо мати аргументи, правда „argumenta a silentio“ про те, що української монети за Б. Хмельницького не існувало.

Розглянемо спочатку цю самотню звістку про Богданову „мынзу“. Цю звістку ми маємо в записці Г. Кунакова, який був посланцем московського уряду до Варшави, до короля 1649 р.³⁾ і який представив записку московського уряду про зібрані від нього підчас його подорожі звістки⁴⁾. І от у цій записці ми й читаємо: „Да сказывалъ подканцлера Литовского Казимера Сопеги татаринъ Адасій Бренмов (розрядка наша), что при Богданѣ Хмельницкомъ Крымскихъ Татаръ 20.000. А въ Чигиринѣ де учинил Богданъ Хмельницкой мынзу и денги дѣлають; а на тѣхъ новыхъ денгахъ на одной сторонѣ мечъ, а на другой сторонѣ ево Богданово имя. А войну де с Поляки хочетъ Богдан Хмельницкой вести впрямъ. А вѣдомо де ему, Татарину, про то допряма, потому что панъ его, подканцлеръ Литовской, нынѣ называетъ къ себѣ войска на свои гроши“⁵⁾... Як бачимо, джерело звісток Кунакова не може вважатись за певне—Татарин литовського подканцлера. При цьому треба сказати ще, що в цій записці Кунакова ми маємо низку непевних звісток,—так, там, наприклад, мається непевне оповідання про битву М. Кричевського з Я. Вишневецьким 1649 р.⁶⁾, якої битви в дійсності не було⁷⁾; мається там оповідання про те, що під Зборовом король

наук. Збірник за р. 1925, с. 65). На мій-же погляд, ці приклади в даному разі не підходять, бо те, що зараз, 1925—26 рр. немає одеських паперових грошей 1921—22 рр. в музеях Радянського Союзу—встановити ще не можливо (особливі паперові одеські гроші з датою 1917 р. маютьс. напр. в музею Ніженського Інституту); що-ж торкається того, що не збереглося цих трихвостих кошок—одна річ збереження речей вже не потрібних і з матеріалу, який легко нищиться, а друга річ збереження металевих грошей, які і мають ціну як метал і як метал легко зберігаються і не так нищатьс.я.

¹⁾ Op. cit., с. 65.

²⁾ Що торкається того аргументу В. Шугаєвського, що Б. Хмельницький зовсім не мав державних намірів 1649 р., тут я за короткістю міста цього питання розбирати не буду, а тих, що бажають ознайомитися з цим, надсилаю до праці акад. Грушевського (Історія України-Руси, т. VIII, ч. 3, вид. 2, стор. 128—129, 142—156, 217—219), з якої видно, що вже з кінця 1648 р. Хмельницький не дуже то був прихильний до короля Польщі й мав наміри, про які зовсім не можливо сказати, що вони не мали в собі нічого державного. Будемо пам'ятати, що й на Зборовську Угоду з Польщею Б. Хмельницький згодився тільки під примусом хана (М. Грушевський, *ibid.*, стор. 202—203).

³⁾ Вийхав Кунаков з Москви 1649 р. 6-го жовтня, до Варшави прибув через Смоленськ і Оршу 23 листопада, а з Варшави вийхав 5 грудня (А. Ю. и З. Р., III, № 300).

⁴⁾ Записка ця міститься в „Актах Ю. и З. Р.“, III, № 301.

⁵⁾ *Ibid.*, с. 408. ⁶⁾ *Ibid.*, с. 392.

⁷⁾ Цю битву Кричевського з Вишневецьким признає В. Липинський (М. Krzyczewski—Zb. Z dziejów Ukrainy, с. 400—401; також „Україна на переломі“, с. 162), але ак. М. Грушевський обґрунтовуюче доказав, що цього бою не було (Op. cit., с. 182).

польський „сидѣвъ въ осадѣ 3 дни“ й тільки потім розпочав переговори з ханом¹⁾, тоді як в дійсності ці переговори було розпочато ще в першу ніч після бою с.-то 15—16 серпня н. ст.²⁾; мається у Кунакова звістка, що при зустрічі Б. Хмельницького з королем після Зборовського трактату був присутній і хан Кримський, що другого дня після цієї зустрічі Хмельницький бенкетував у хана й потім обидва, хан і Хмельницький, рушили на Бельз, а звідтіл Хмельницький рушив на Чигирин³⁾, тоді як в дійсності хан з королем під Зборовом не бачився й після зустрічі Богдана з королем Хмельницький того-ж дня (10/20 серпня) рушив до Збаражу⁴⁾. Мається в цій записці також непевна звістка, що Ракочі посилав під час тої-ж війни 1648—9 рр. військову допомогу людьми Я. Вишневецькому⁵⁾. Мається також звістка у Кунакова, що король Володислав IV, почувши перед смертю, що козаки й Татари погромили коронних гетьманів і взяли їхній обоз (с.-то про Корсунську битву), був цьому радий⁶⁾, чого бути не могло, бо Корсунська битва була 16/26 травня 1648 р., а король Володислав помер у Меречу 10/20 травня 1648 р.⁷⁾. Все це також примушує поставитись скептично й до звістки Кунакова про гроші Б. Хмельницького.

Розглянемо далі й інші дані, які побічно підтверджують, що Б. Хмельницький не вибивав в Чигирині власної монети.

Того-ж 1649 р. в жовтні—грудні московський уряд посилав на Україну своїх посланців Г. Неронова й Г. Богданова⁸⁾, які були в гетьмана в Чигирині більш як тиждень, звичайно, коли-б там провадилося вибивання грошей, вони-б про це безумовно знали⁹⁾. До цього треба ще додати, що при від'їзді цих послів з Чигирину в кінці листопаду—гетьман прислав їм на дорогу грошей¹⁰⁾, при чому ніякого спомину, що між ними були українські гроші, ми в справозданні Богданова й Неронова не маємо.

Видко, що й московський уряд поставився критично до звістки Кунакова про українські гроші—на підставі якихось певних даних, бо ми не маємо ніякого наказу від московського уряду прикордонним московським воеводам розвідати про ці українські гроші, а московський уряд, як відомо, завжди цікавився подіями на Україні й доручав розвідувати про них своїм прикордонним воеводам. Не маємо ми також і в відписах цих московських прикордонних воевод звісток про існування українських грошей, а московські воеводи,

¹⁾ Цит. записка, с. 394.

²⁾ П. К. К. I вид. 2 № 89. Michalowski J.—Księga pamiętnicza... № 145, с. 437; Kubala—Szkice historyczne, I, вид. 3, с. 97. М. Грушевський. *Op. cit.*, с. 198.

³⁾ Записка, с. 397—398.

⁴⁾ Michal. № 145, с. 438—439; А. Ю. и З. Р., VIII, дод. № 32, с. 317, а також № 33, с. 349—350; тут Богдан на запитання московського посланця Унковського „крымской царь в то время былъ ли, какъ ты гетманъ мирился съ королемъ“, маємо відповідь Богдана: „А Крымской царь съ королемъ не видѣлся, стоялъ въ обозѣ“. М. Грушевський, *op. cit.*, с. 218. Kubala, *op. cit.*, с. 103—105.

⁵⁾ Записка, с. 401.

⁶⁾ Ibid., с. 402.

⁷⁾ Дати смерті Володислава—Volumina Legum, IV, с. 72; Жерела, XII, № 2; Kubala, *op. cit.*, с. 36; J. Ossolinski, II, 149; М. Грушевський, *op. cit.*, с. 5; дати Корсунської битви—Michalow. №№ 10, 11, 18; листи Кушевича, Жерела, VI, с. 109, 117; А. М. Г. 11, № 346; М. Грушевський—Історія України-Руси, т. VIII, ч. 2, вид. 2, с. 189.

⁸⁾ Справоздання Богданова й Неронова, А. Ю. и З. Р., т. VIII, дод. № 32, с. 303—318.

⁹⁾ В цьому справозданні маємо, що вони „ѣдучи Запорожской землей, проѣздили всѣхъ вѣстей“ (с. 314).

¹⁰⁾ Ibid.

як відомо, завжди інформували Москву про все, що їм було відомо про події на Україні. Коли-б на Україні 1649—1650 рр. існували окремі власні гроші й коли-б вони при торгових зносинах Українців з московськими країнами попадали туди—ми безумовно мали-б запитання московських воевод до Москви, чи брати ці гроші від Українців, чи ні, а ми таких запитань не маємо. Торговельні-ж зносини 1649—1650 рр. України з Московією були досить жваві в зв'язку з нехваткою на Україні хліба й соли¹⁾. Не наказувалося московським урядом нічого розвідати про українські гроші й В. Унковському, який в серпні 1650 р. був посланий до Богдана з спеціальною місією й якому було наказано розвідати на Україні про різні події не тільки 1650 р., але й 1649 р. Унковський дістав досить докладні відомості про різні події 1649 р. на Україні, але-ж про існування окремих українських грошей у нього немає й спомину²⁾. В листуванні київського воеводи А. Киселя з польським королем і коронним канцлером 1649—1650 рр. теж немає й спомину про існування на Україні таких грошей, а Кисіль вже по своїм обов'язкам і посаді київського воеводи повинен був-би бути більш в курсі справ про ці події ніж Татарин литовського підканцлера. Все це може бути доказами, правда побічними, що за В. Хмельницького 1649 р. української власної монети не існувало.

Джерелом-же для таких чуток про вибивання Богданом Хмельницьким власної української монети, які чулки могли ходити й, як видно з інформації Татарина Кунакову, і ходили, треба, на мій погляд, вважати за відгомін того страху Польщі перед утворенням В. Хмельницьким окремого „князівства Руського“, який страх ми помічаємо у Польщі ще навіть підчас перших кроків революції Хмельницького³⁾, а власна монета, як відомо, являється одною з ознак суверенності.

Таким чином, на мій погляд, треба признати, що ніякої власної української монети за Богдана Хмельницького 1649—1650 рр. не існувало й що висновки про існування такої монети, на підставі даних Кунакова, являються тільки наслідком не досить критичного аналізу цієї звістки Кунакова, як історичного джерела.

¹⁾ Про це див. напр. А. Ю. и З. Р., III, № 290, с. 370, дод. № 67, с. 69; № 79, 80; в справозданню Неронова і Богданова, с. 306, 310—311, 317; А. Ю. и З. Р., дод. № 33, с. 321, а також в літописах сучасників, напр., Хмельницкая літопись, с. 81; Самовидець, с. 17. 22; Jerlicza-Latopisiec, I, с. 113.

²⁾ А. Ю. и З. Р., VIII, дод. № 33.

³⁾ Напр. П. К. К. I. № 9, с. 209, № 12, с. 218; № 77, с. 344. Michal., № 16, с. 34; № 18, с. 39; № 54, с. 109, S. Twardowskiego, Wojna Domowa, в 1681 р., с. 46. М. Грушевський, оп. с., VIII, 3, с. 11—12.